

Gender Mainstreaming

Koncepcia a argumenty ku implementácii stratégie EÚ

Spracovala: **Oľga Pietruchová,**
občianske združenie **Možnosť voľby**

1. Čo je to Gender Mainstreaming?

Stratégia Gender Mainstreaming sa stala – alebo iba ešte stáva - u nás známa cez politiku Európskej únie. Jej korene však ležia v celosvetovom ženskom hnutí a skúsenosti ženských organizácií s presadzovaním požiadaviek smerom k vládam. Na prvých troch svetových konferenciách žien boli formulované odporúčania na zlepšenie postavenia žien, ktoré boli prijaté v dokumentoch. Národné vlády sa dobrovoľne zaviazali rešpektovať tieto odporúčania. Na nasledujúcich konferenciách na medzinárodnej úrovni bolo však stále zrejmejšie, že takéto dobrovoľné zaviazanie sa vlád nedosahuje žiadne úspechy a postavenie žien sa sotva zlepšilo. Tieto skúsenosti viedli predovšetkým mimovládne organizácie k diskusiám o tom, ako sa môže ženská politika v celosvetovom meradle dostať z polohy prosebníčkovi vlád a ako je možné účinnejšie presadiť oprávnené požiadavky. **1995 na 4. svetovej konferencii žien v Pekingu dostala nová stratégia svoje meno: Gender Mainstreaming.** V kontexte svetovej politiky žien to znamená, že vlády vo všetkých politických oblastiach a v každom prípade preskúmajú, aké dopady má ich politika na situáciu žien a akým spôsobom plánované opatrenia zlepšia špecifickú situáciu žien v zmysle schválených cieľov, zakotvených v dokumentoch.

Na európskej úrovni sa podarilo ženám už v r. 1993 prijatím reformy štrukturálnych fondov EÚ presadiť ako cieľ „Rovnosť šancí pre ženy a mužov“. Týmto bola po prvýkrát v Európe zakotvená vo všeobecnom podpornom koncepte rovnosť šancí.

Vo štvrtom akčnom programe k rovnosti šancí v r. 1995 bol popísaný princíp Gender Mainstreaming. To, čo sa podarilo v štrukturálnych fondoch EÚ, bolo prenesené na celkovú európsku politiku: pomery zastúpenia žien a mužov by mali byť zohľadnené pri každom politickom opatrení, a to od plánovania až po konečnú kontrolu úspešnosti. Ďalšie posilnenie získal princíp Gender Mainstreaming v Zmluve z Amsterdamu, 1996. V tejto zmluve sa zaviazali všetky štáty EÚ uplatňovať princíp Gender Mainstreaming vo svojej politike. Na úrovni EÚ sa konkretizácia a diferenciacia uskutočnila v aktuálnom rozhodnutí rady k politike zamestnanosti v roku 1999. V budúcnosti sa princíp Gender Mainstreaming má ďalej rozvíjať v piatom akčnom programe.

Myšlienka sledovania ženskej politiky ako prierezovej, nadrezortnej úlohy nie je nová. Presadenie tejto myšlienky do organizácie politických rozhodovacích procesov bolo ale neuspokojivé: spravidla existovalo jedna príslušná inštitúcia (ministerstvo pre ženy, odbor pre rovnosť príležitostí a pod.), ktorá formovala ženskú politiku a jej požiadavky a vyvíjala koncepty. Táto inštitúcia potom prenášala koncepty na „iné“ politické oblasti a vyžadovala ich presadzovanie a plnenie. Rozhodujúci faktor pre úspešnosť takéhoto druhu ženskej politiky bola sila jednotlivých žien v ich pozíciách. Pri takejto organizácii rozhodovacích procesov ostávali ženy často v úlohe prosebníčkovi alebo apelujúcich moralistiek. Často boli jasné požiadavky žien oslabené v prácnych schvaľovacích procesoch a kompetenčných sporoch.

Vo svojej podstate zodpovedá princíp Gender Mainstreaming myšlienke prierezovej, nadrezortnej politiky: **rovnosť šancí žien a mužov sa dá dosiahnuť len ak je stanovená ako cieľ vo všetkých oblastiach politiky.** Princíp Gender Mainstreaming konkretizuje tento cieľ jasným stanovením vzťahu ku rozhodovacím procesom v jednotlivých organizáciách.

Definícia princípu Gender Mainstreaming

”Gender Mainstreaming pozostáva z reorganizácie, zlepšenia, vývoja a evaluácie všetkých rozhodovacích procesov vo všetkých oblastiach politiky a pracovného procesu danej organizácie. Cieľom princípu Gender Mainstreaming je zohľadňovanie perspektívy rodových pomerov vo všetkých rozhodovacích procesoch a využívanie každého rozhodovacieho procesu v prospech rodovej rovnosti.”

Z tejto definície je zreteľné, že **Gender Mainstreaming je princíp, vyžadujúci zmenu rozhodovacích procesov v danej organizácii**. Na jednej strane je to obmedzenie na organizačnú oblasť využitia.

Gender Mainstreaming nie je nová stratégia v ženskom hnutí, ktorá by si sama osebe dokázala dať novú formu. Princíp je prispôsobený na politické organizácie, ktoré doteraz vôbec alebo len veľmi málo zohľadňovali rodové pomery. V týchto organizáciách môže viesť k účinnému prehĺbeniu rodovej politiky. Pri jeho aplikácii v praxi sa Gender Mainstreaming stane ženským a rodovo-politickým nástrojom, pomocou ktorého je možné dosiahnuť usporiadanie rodových pomerov.

Pre lepšie pochopenie využitia Gender Mainstreaming poslúži vytypovanie porovnateľného pravidla. Ak sa pýtame, ktorá zásada ovplyvňuje už dnes všetky rozhodovacie procesy a ťahá sa ako červené vlákno cez všetky organizácie, narazíme na ekonomické kritérium, teda otázku hospodárnosti. Na príklade hospodárnosti v štátnej správe je možné zdôrazniť, ako funguje princíp Gender Mainstreaming: presne tak, ako hrá zásada hospodárnosti a finančnej únosnosti podstatnú úlohu pri rozhodovacích procesoch, získa pri použití Gender Mainstreaming zásada rodových pomerov na závažnosti. Rodové otázky sa takto stanú integrálnou súčasťou myslenia, rozhodovania a konania všetkých zúčastnených.

V obraznom vyjadrení to znamená: ak porovnáme rozhodovacie procesy v politicky činných organizáciách s pletením vrkoča, tak dnes sa tento vrkoč pletie z prameňov vecnosti, uskutočniteľnosti a hospodárnosti. Ak vôbec, tak až nakoniec je postavená otázka, ako môžu byť postihnuté daným rozhodnutím ženy. Teda na hotový, upletený vrkoč sa na konci pridá mašlička. **Gender Mainstreaming ale znamená, že otázka rodových pomerov sa stane jedným z hlavných prameňov a určuje charakter rozhodnutí od začiatku.**

Pri vážnom poňatí princípu Gender Mainstreaming bude skutočne znamenať inováciu v rozhodovacích procesoch organizácií a radikálnu (až od základov idúcu) zmenu.

Pomenovanie tohoto radikálneho princípu je často kritizované ako nezrozumiteľné a nesprostredkovateľné. Protirečiť sa dá tým, že používanie anglických názvov sa stalo samozrejším v mnohých oblastiach, predovšetkým mediálnej oblasti a v oblasti informačných technológií. Zotrvanie na anglickom pomenovaní má tú veľkú výhodu, že označuje medzinárodne vyvinutú stratégiu a umožňuje lepšiu komunikáciu na medzinárodnej úrovni.

Čo znamená "gender" ?

Gender vyjadruje sociálnu a kultúrnu rolu, teda **rod**, kým biologicky definovaný aspekt **-sex-** znamená **pohlavie**.

Rodová politika, ktorej základom je pojem rod a nie ženy, tým zdôrazňuje:

1. **Jedná sa o oba rody – ženy i mužov- a o relácie, teda vzťahy, pomery medzi nimi: aj muži majú svoj rod a netvorí univerzálnu ľudskú normu.**
2. **Jedná sa v zásade o pomery medzi rodmi, ktoré nie sú nemenné, naopak. Biologické rozdiely v pohlaví nie sú akceptovateľné ako oprávnenie na vytváranie spoločenských rodových rozdielov. Sociálne a kultúrne rodové stereotypy medzi mužmi a ženami vznikli historickým vývojom a sú politicky formovateľné.**

Tieto základné predpoklady udávajú len orientáciu rodovej politiky, neponúkajú ale ešte konkrétne politické ciele. Rovnako je to pri uplatňovaní princípu Gender Mainstreaming: predpoklad je, že rodové pomery hrajú úlohu a že sa týkajú mužov a žien rôznym spôsobom. Gender Mainstreaming nenahrádza politickú polemiku o tom, ako usporiadať rodové pomery politicky, pomáha ale presadeniu už formulovaných cieľov. Pri študovaní dokumentov EÚ týkajúcich sa Gender Mainstreaming nájdeme pojem "Mainstreaming rovnosti šancí". Tým je zreteľné, že slovo Gender/rod sa neviaže samo osebe na žiadnu politickú výpoveď, musia sa k nemu pridať výrazy ako rodová demokracia, rovnosť šancí alebo rovnoprávnosť mužov a žien na vyjadrenie charakteru zmeny rodových pomerov. Slovom Gender/rod je len zdôraznené, že existujúce rodové pomery sú spoločenské konštrukcie a teda meniteľné. Ktorým smerom, to ale slovo Gender/rod neurčuje.

2. Aká filozofia sa skrýva za Gender Mainstreaming?

Ak sa rodové pomery stanú základom každej analýzy spoločenských pomerov a ak ženská politika bude doplnená a založená na politike rodovej, prestanú platiť staré stereotypy a nahradia sa novými predstavami. V nasledujúcom texte sú uvedené typické predsudky, s ktorými je konfrontovaná tradičná ženská politika a ich vyvrátenie novými pohľadmi, vychádzajúcimi z princípu Gender Mainstreaming.

Predsudok:

Ženy sú príliš citlivé, keď kritizujú existujúce hodnoty a normy.

Nový pohľad:

Existujúce stereotypy, hodnoty a normy je nutné prehodnotiť a zmeniť podľa rodovo-špecifických aspektov.

Predsudok:

Ženy majú špecifické problémy.

Nový pohľad:

Spoločensky vytvorené podmienky stavajú ženy do problematických situácií a pozícií, pričom za tieto vytvorené podmienky nenesú zodpovednosť len ženy samy.

Predsudok:

Ženy majú na základe svojho rodu špecifické záujmy.

Nový pohľad:

Špecifické záujmy žien sú reflexom na životné podmienky (napr. intenzívne spolužitie s malými deťmi), ktoré sú ženám rodovo prisúdené. Muži by mali rovnaké záujmy, keby im boli prisúdené životné podmienky žien.

Predsudok:

Ženy majú nedostatky, ktoré musia byť odstránené.

Nový pohľad:

Ženy majú silné stránky, ktoré muži (ešte) nemajú a je potrebné vytvoriť podmienky pre ich uplatnenie. Deficity nevznikajú na základe pohlavia, ale na základe spoločensky definovaných rodových úloh. Pri mužoch je to rovnako.

Predsudok:

Ženy vystupujú ako prosebníčky voči rozhodovacím orgánom a usilujú sa získať podporu pre svoje koncepty.

Nový pohľad:

Rozhodovacie orgány sú zviazané princípom Gender Mainstreaming. Ženy sú prizývané ako expertky na špecifické životné situácie žien. Iniciatívy od samotných žien ako dodatočné podnety sú vítané, pretože môžu rozhodnutiam ešte napomôcť.

Predsudok:

Ženská politika sa týka okrajových problémov, ktoré majú konjunktúru podľa „vplyvu počasia“.

Nový pohľad:

Rodová demokracia a rovnosť šancí žien a mužov sú centrálné ciele politiky.

Predsudok:

Ženy sú zodpovedné za riešenie ženských problémov.

Nový pohľad:

Ženy a muži prevezmú zodpovednosť za zmenenie rodových pomerov a rodových stereotypov.

3. Ako funguje Gender Mainstreaming?

3.1 Konceptné predpoklady

Rod sa stáva kategóriou, zohľadnením ktorej sa kontrolujú rozhodovacie procesy. Kto prevezme „rodový uhol pohľadu“, vychádza z toho, že životné pomery, ktorých sa týkajú politické rozhodnutia, majú dočinenia s rodovými pomermi. Týmto sa dodáva vážnosť a relevantnosť analýzom a výsledkom výskumom rodových stereotypov, ktoré dokazujú, že rodové pomery sú určované vo svojej podstate pomermi spoločenskými. Tieto rozhodujú o prerozdeľovaní práce, peňazí a moci. Výsledky diskriminácie žien sú zreteľné v štatistikách a analýzach rodových rozdielov, a to vo všetkých oblastiach. Analýzy týchto rozdielov dokladajú, že sú vo väčšine prípadov usporiadané hierarchicky. To znamená, že ženám pridelené pozície sú menejcenné, menej atraktívne a sú spojené s menšími šancami ako pozície u mužov. Okrem toho je práca a aktivita žien v tejto spoločnosti zásadne druhoradá, je jej venovaná menšia pozornosť a nehrá na verejnosti žiadnu významnú úlohu. Predovšetkým rozdelenie spoločensky potrebnej práce na platenú a neplatenú, na verejnú a privátnu, ako aj rodovo (stereo)typické pridelenie pracovných foriem je jedným zo zásadných mechanizmov, ktorými sa tvoria dnes existujúce rodové pomery. **Rodové pomery a stereotypy sú tvorené a udržiavané pomocou sociálnych a politických štruktúr, zákonmi, poisťovacími systémami, infraštruktúrou, predstavami a zvykmi. Tieto sa vytvárajú nezávisle od rodu sociálnych a politických aktérov, ale takpovediac za ich chrbtom.**

Gender Mainstreaming je princíp, ktorý posúva rodové pomery do popredia. Základným východiskom využitia **Gender Mainstreaming je teda tvrdenie, že rozhodovacie procesy v organizáciách, ktoré viedli k zhoršeniu pomerov, sú v mene vyššej rovnosti šancí medzi ženami a mužmi meniteľné k lepšiemu.** Pri praktizovaní princípu Gender Mainstreaming sa stáva zreteľným, že a na ktorom mieste majú rozhodovacie procesy vplyv na zhoršenie pomerov. Otázka, ktorým smerom sa má uberať zmena rodových pomerov v danom prípade, musí byť výsledkom politického rozhodnutia.

Gender Mainstreaming ako princíp nenahrádza stanovenie týchto cieľov. Predpokladom pre jeho použitie je teda jasná formulácia stratégie rodovej politiky v danej organizácii. Až takáto normatívna orientácia môže jasne určovať orientáciu rozhodovacích procesov. Napr. v dokumentoch EÚ je presadzovaný rodový koncept, ktorý vychádza z rovnovážneho rozdelenia platenej práce medzi mužov a ženy a zrovnoprávnenia ich zamestnaní.

3.2 Zodpovednosti

Zodpovednosť za využívanie princípu Gender Mainstreaming v danej organizácii nesie v prvom rade jej vedenie. Bez toho, aby zmeny v rozhodovacích procesoch vedenie akceptovalo a podporovalo, nebude ich možné uskutočniť. Vedenie organizácie musí dať k dispozícii finančné, personálne a organizačné prostriedky. Z takejto perspektívy sa jedná o klasický Top-down proces.

Aktéri/ky rozhodovacích procesov, ktorí ich pripravujú, prevádzajú a kontrolujú zodpovedajú za použitie princípu Gender Mainstreaming. V organizácii neexistuje pozícia, ktorá by nebola týmto princípom zaviazaná. Aj v tomto je Gender Mainstreaming netradičný: kým doteraz sa o tzv. ženské záležitosti starali predovšetkým ženy samy, pri jeho využití je nepodstatné, ktorého pohlavia sú tí, ktorí rozhodujú. Na ženách, ktoré vždy znovu poukazujú na diskrimináciu žien a nekorektnosť rodových pomerov, ostáva zodpovednosť za ich zmenu. Pri použití princípu Gender Mainstreaming sa to mení: všetci, nezávisle od pohlavia, musia

zmeniť rozhodovacie procesy a odstrániť existujúcu nerovnosť šancí medzi rodmi. To znamená konkrétne, že prvýkrát sú muži zapojení do spoluzodpovednosti.

Ak sa organizácia rozhodne kontrolovať všetky rozhodnutia v jej odbornej a pracovnej oblasti na ich vplyv na rodové pomery, má do dopad na každého člena tejto organizácie. V praxi to znamená, že všetci pracovníci/čky, experti/ky a manažéri/ky musia mať prehľad o vplyve ich oblasti činnosti na rodové pomery, musia vedieť formulovať svoje ciele a im zodpovedajúc riadiť rozhodovacie procesy. Takýto ideálny stav určite neexistuje zatiaľ v žiadnej organizácii, dá sa ale vzdelávaním dosiahnuť.

Popri zodpovednosti každej expertky a experta za rodovú politiku ukázalo sa v praxi pozitívnym zavedenie tzv. **rodových splnomocnencov a prípadne odborných rezortov pre rodovú politiku**. Rodoví splnomocnenci sú špecificky vyškolení odborníci, ktorí sprevádzajú a koordinujú rozhodovacie procesy vo svojej oblasti. Na jednej strane sú zodpovední za uskutočnenie procesov a na druhej strane im môžu napomáhať. Nie sú ale tými, ktorí sami pripravujú rozhodovacie procesy po obsahovej stránke. Konkrétne kontrola rodových pomerov ostáva úlohou jednotlivých odborníkov. Rodoví splnomocnenci môžu ale svojím školeným pohľadom radiť a motivovať aktérov rozhodovacích procesov a pomocou pracovných skupín tematicky podporovať. Podobnú úlohu ako rodoví splnomocnenec môže zaujať aj odborný rezort pre rodovú problematiku: v tomto rezorte pracujú ľudia, ktorí sú znalí v oblasti rodovej problematiky a dokážu svoje znalosti využiť pri poradenstve a prevziať koncepčné práce pre danú organizáciu.

V severských štátoch sa osvedčilo zapájanie tzv. "flying experts" – **lietajúcich expertov**. Sú to odborníci v rodových otázkach, ktorí sú angažovaní ku konkrétnym projektom, prípadne zamestnaní na určitú dobu ako poradcovia v jednotlivých odboroch.

Ak sa vedenie danej organizácie zaviazá ku využívaniu princípu Gender Mainstreaming, má toto rozhodnutie aj organizačné a finančné dôsledky: rodoví splnomocnenci potrebujú čas a peniaze na uskutočnenie svojej úlohy, odborné rezorty musia pracovať so zodpovedajúcim personálnym obsadením. Okrem toho potrebujú všetky osoby v poradenskej a koordinačnej funkcii splnomocnenie na vzdelávanie zamestnancov a prístup ku rozhodovacím procesom.

Bez ponuky vzdelávania je zavedenie a využívanie princípu Gender Mainstreaming v danej organizácii takmer nemožné. Pre všetkých zúčastnených – a predovšetkým pre riadiaci personál – musí existovať systém vzdelávania a tréningov, pričom o ich intenzite sa rozhoduje podľa konkrétnej potreby a pomerov. Bez nich je takýto proces nepresaditeľný.

Pre uskutočňovanie spravodlivej rodovej politiky, odstránenie diskriminácie žien a presadenie princípu Gender Mainstreaming sú potrebné samostatné štruktúry ženských organizácií. Práve tieto môžu popri teoretických analýzach poskytnúť konkrétne skúsenosti ohľadne rodovej diskriminácie, ale aj formulovať konkrétne rodovo-špecifické silné stránky a možnosti ich využitia pre politické ciele. Ako dokazuje ženské hnutie všade na svete, ženy si ani nenechajú zobrať právo autonómne reagovať na tieto otázky.

Zdroj:

Gender Mainstreaming

Dr. Barbara Stiegler

Wirtschafts- und sozialpolitischen Forschungs- und Beratungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung

Abteilung Arbeit und Sozialpolitik

D-53170 Bonn